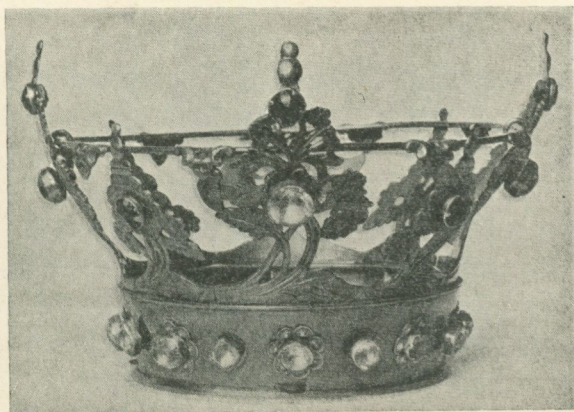

Professorskan Thérèse Kjellbergs silfversamling.

I Nordiska Museets rum 81 är sedan våren 1913 den af professorskan Thérèse Kjellberg hopbragta rika och imponerande samlingen af silfversaker utställd. Då man öfverblickar densamma förstår man lätt, att ett varmt intresse och en mer än vanlig samlareifver inspirerat professorskan Kjellberg, då hon kunnat åstadkomma ett så vackert resultat. Samlingen utgöres dels af smycken, brudkronor, svampdosor och salmböcker med rika beslag, dels af skedar och dryckeskärl. De sistnämnda båda grupperna äro dock tillsvidare endast deponerade i museet. Smyckesamlingen, brudkronorna, svampdosorna och salmböckerna utgöra en storartad gåfva som af professorskan Kjellbergs tre yngsta barn öfverlämnats till Nordiska Museet för att hedra den afidnas minne.

De sydsvenska provinsernas präktiga smycken äro talrikt representerade och tilldraga sig särskildt intresse genom sina delvis mycket ålderdomliga motiv. Å snörmaljorna från de skånska allmogekvinnornas lifstycken finner man bland förebilderna bokstafven A i dess medeltida form, dufvan, örnen, lejonet samt en stor variation af änglafigurer förutom en hel del andra motiv.

Fig. 1, se ofvan, återgifver en brudkrona af förgylldt silfver, svensk. N. M. 119,226.

De skånska bondkvinnorna, särskildt från de rikare häraderna, voro ganska fordringsfulla i sina anspråk på smycken, och deras festdräkter voro rikt prydda. En god smyckesamling representerade äfven ett rätt ansenligt kapital, och att bära en bruddrätt i all dess glans var stundom ett verkligt kraftprof, hvarunder bruden ej sällan var nära att digna.¹ Man får dock härvid ihågkomma, att det ej blott var sed att bära alla sina smycken på sig utan äfven

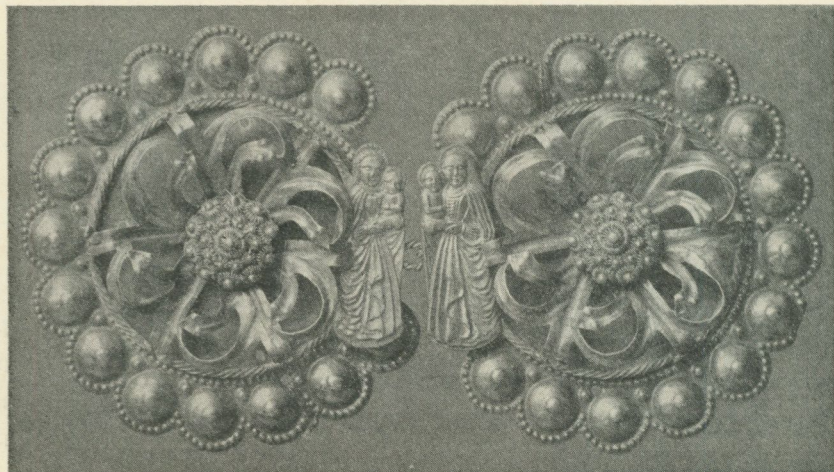

Fig. 2. Tröjspänne från Färs hd, Skåne. N. M. 118,451.

en stor del af sina dräkter. Bruden kunde sålunda vara iklädd ända till sju kjolar med tillhörande lifstücken, hvilka motsvarade en betydande vikt.² Liknande förhållanden gällde äfven brudgummen, hvilken ofta var iklädd flera par benkläder, hvilket vid vigseln kunde åstadkomma åtskilligt bryderi, då vigselringen skulle förvaras i det innersta parets ficka, hvilken ej alltid var så lätt att finna. Prästen förde för den skull ofta med sig en reservring.³

Att kvinnorna högt värderade sina smycken må man ej undra på. Enligt de gamla domböckerna utgjorde smyckena den enda

¹ P. G. Wistrand, Svenska folkdräkter. Stockholm 1907, sid. 12.

² Wistrand, anförda arbete, sid. 2.

³ Nicolovius, Folklifvet i Skytts härad i Skåne. Lund 1868, sid. 130.

delen af hustruns ärfda förmögenhet, som mannen ej utan hennes särskilda medgifvande fick disponera.¹

Den Kjellbergsska samlingens tröjspännen, »albueknappar» att fästa å tröjärmarnas undersida, »sålakors», »stiglakors» och präktiga halslås jämte spännen, söljor, nålar samt krag- och ärmknappar gifva en god föreställning om såväl skåningarnas rikedom som praktlystnad, men äfven om en högt uppdrifven smak och god arbetsskicklighet se fig. 2—5. Guldsmedsyrkets utöfvare ha äfven sedan gammalt varit i alldeles särskildt hög grad representerade i Skåne. Den lilla staden Ystad har ännu i sen tid varit stamtillhåll för en hel del skickliga guldsmeder, och namnen Håkan Lärka, P. M.

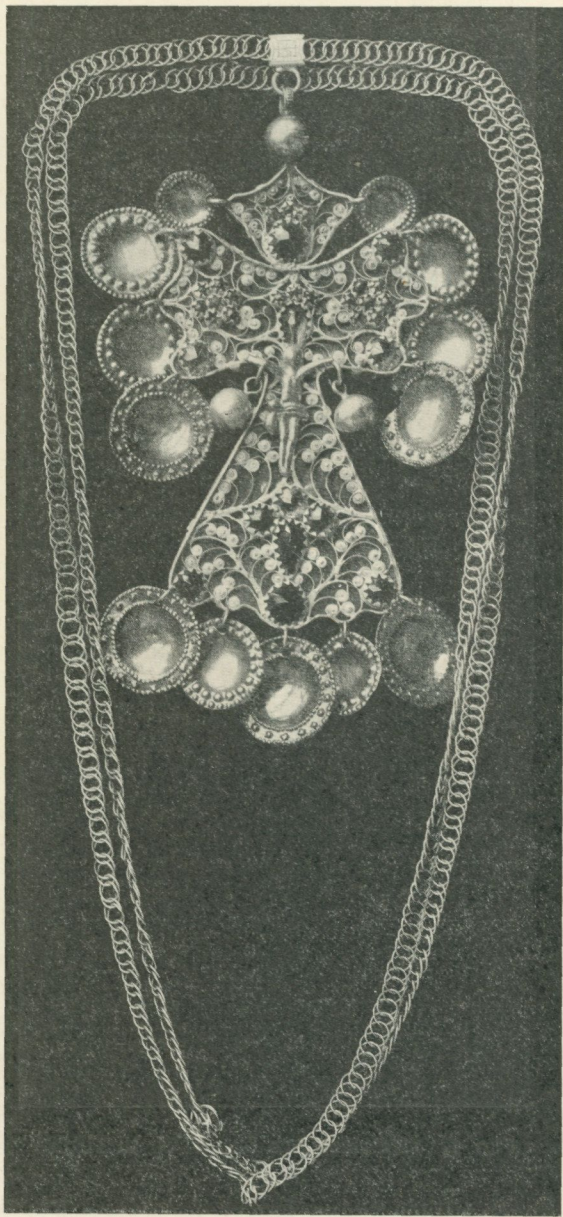

Fig. 3. »Striglakors» från Skåne. N. M. 119,128.

¹ G. O. Hylltén-Cavallius, Wärend och Wirdarne. Stockholm 1868. Del II, sid. 256.

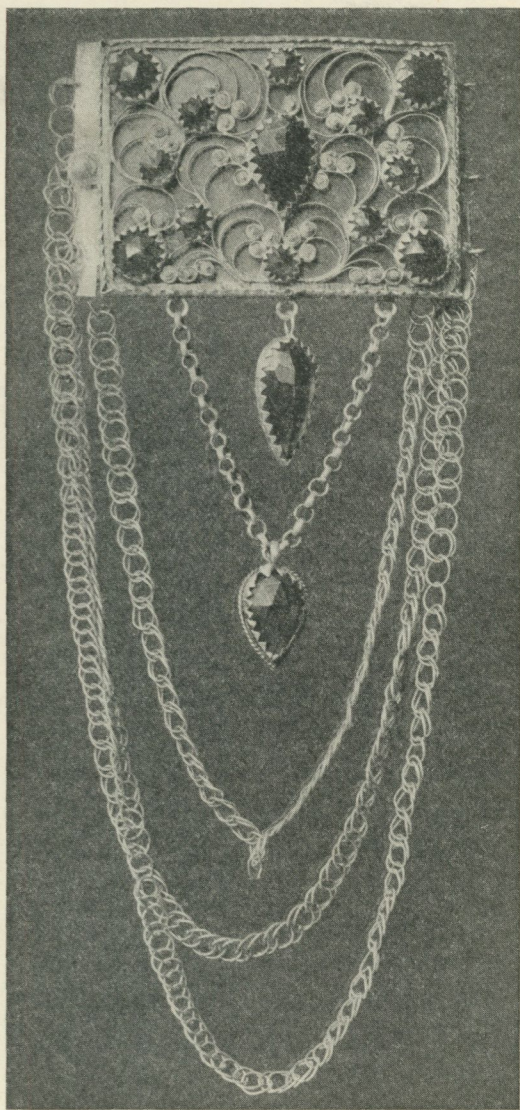

Fig. 4. »Halslås» från Skåne. N. M. 118,928.

Wallengren, P. Wiggren, Jöns Wahlenberg och Anders Silfverberg ha god klang inom skräfet och äro samtliga företrädare i den Kjellbergska samlingen.

De rika guldsmederna med sina medeltida former och guldsmedssläkters stamtillhåll i numera obetydliga småstäder tyder på tradition och höga anor och för tanken tillbaka till de skånska städernas glansperiod, de tider då sillfisket ännu blomstrade i Öresund och väldiga fiskarflottor från alla kringliggande land samlades i trakten af de nu så obetydliga städerna Skanör och Falsterbo, hvarest en väldig byteshandel ägde rum mellan länderna kring Östersjön och det västliga Europa.

Ehuru en betydande del af silfversam-

lingen tillhör Skåne, har professorskan Kjellberg ingalunda begränsat sitt samlande till denna provins. Från Sydsverige är Småland ganska rikt representeradt, förnämligast genom en del hjärtformiga

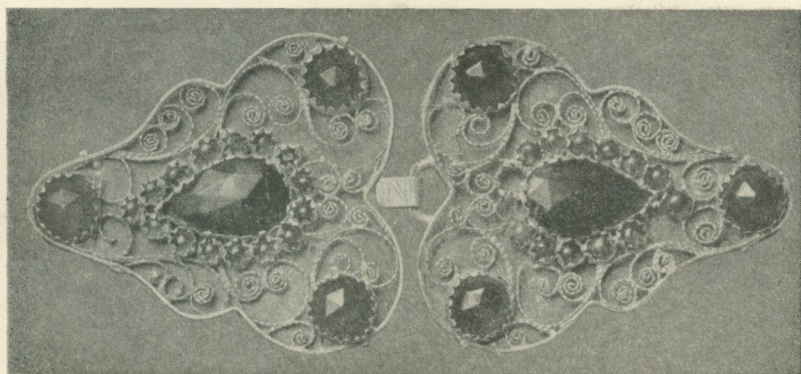

Fig. 5. Bröstspänne från Skåne. N. M. 118,475.

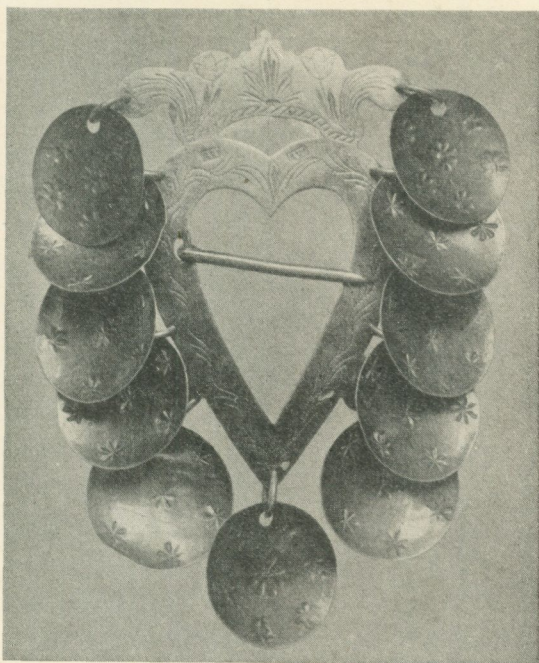

Fig. 6. Sölja från Småland. N. M. 118,805.

söljor bärande Jönköpings och Växjö guldsmeders stämplat, se fig. 6.
Och ett af samlingens allra vackraste och för Bleking mycket

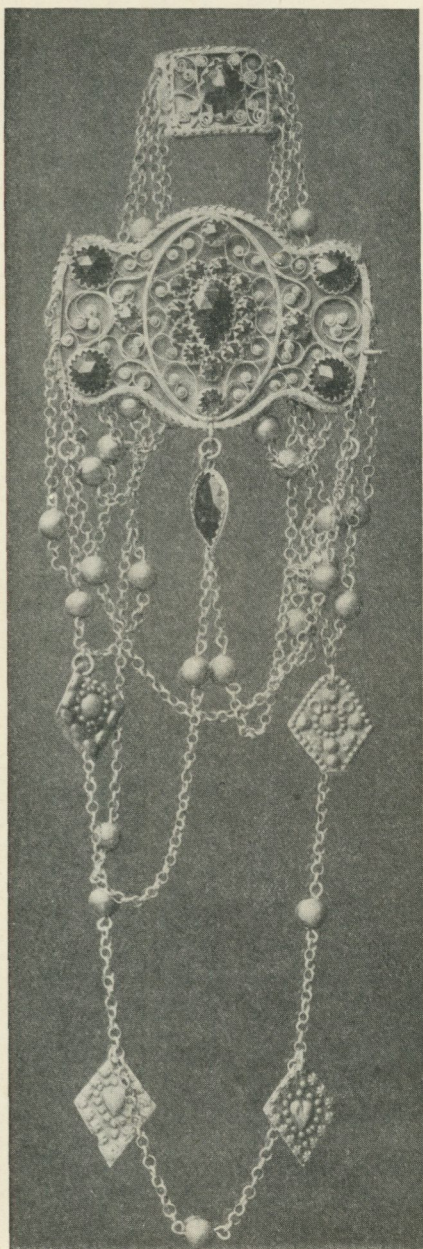

Fig. 7. Halssmycke från Bleking.
N. M. 118,925.

Fig. 8. Hängsmycke af Karl
XI:s mynt. N. M. 119,097.

Fig. 9. »Ellakors» från Skåne.
N. M. 118,997.

typiskt halslås, fig. 7, bär Karlskrona och guldsmeden C. F. Lilies märke.

Inom de flesta af Sveriges provinser förekomma hängsmycken bildade af mynt, minnespenningar eller myntliknande tecken, se fig. 8. Detta slags prydnader ha en mycket vid utbredning inom Europa och torde äfven återfinnas långt öster ut. I Sverige ega dessa hängsmycken gamla anor och torde räkna brakteaterna bland sina stamfäder. Brakteaterna ega nämligen ofta en vidfästad ögla, hvilken anger att de burits i kedja eller band, som säkerligen hängt om halsen. Att gå med bar hals och bar hjässa ansågs under äldre tid vara förenadt med en viss våda, särskildt för gifta kvinnor och barn, något som ännu i sen tid i vissa bygder tagit sig ett uttryck i att man knyter en ullgarnstråd om småbarnens hals till

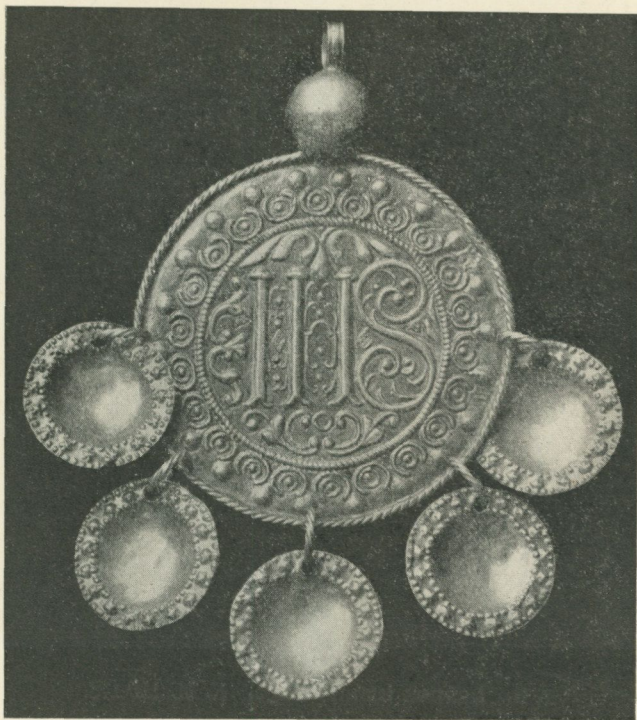

Fig. 10. »Trillekors» från Skåne. N. M. 119,094.

Fig. 11. Lappsk kvinnokrage. N. M. 119,178.

skydd mot sjukdomar och onda makter.¹ De så kallade »ellakorsen», se fig. 9, ega enbart denna skyddande uppgift, deras utsmyckning är ganska enkel, men tillverkningen detta oaktadt förenad med vissa svårigheter, enär de för att vara verksamma skola förfärdigas af ärft silfver, hoptiggt från nio olika håll. Guldsmeden bör vidare arbeta på det under trenne torsdagar och därunder aldrig tappa det i golfvet, emedan dess kraft då vore försvunnen.²

»Trillekorsen» med sin inskrift I H S, af allmogen tolkad Jesus Herrans Son, afse säkerligen äfven att utöfva en välsignelsebringande inverkan på bärarinnan, fig. 10.

Professorskan Kjellbergs smykesamling representerar i öfrigt åtminstone i någon mån de flesta svenska provinser och lämnar ett tillräckligt godt material för att man skall kunna följa typernas förändring, förenkling och om jag så får uttrycka mig afmagring norrut, tills man når lappmarkerna, som egendomligt nog bjuda på en del rika former, hvilka förete rent förvånande likhet med de skånska, fig. 11 — ett förhållande som anger ett ännu olöst, intressant problem. — I öfrigt synes Mälardalen utgöra en gränslinje så till vida, att söder om densamma finner man smycken med skålformiga hängen, då däremot de rombformiga äro allena härskande

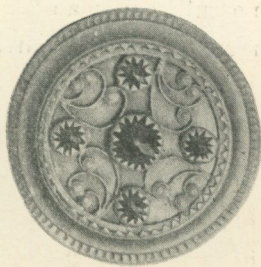

Fig. 12. Svampdosa från Bleking. N. M. 119,283.

Fig. 13. Svampdosa från Bohuslän. N. M. 119,297.

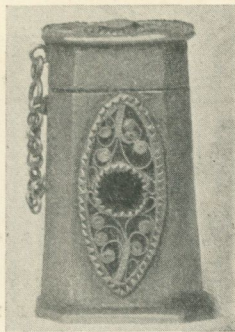

Fig. 14. Svampdosa från Gottland. N. M. 119,249.

¹ Hyltén-Cavallius, anförda arbete och del, sid. 249.

² Nicolovius. Folkklivet i Skytts härad i Skåne. Lund 1868, sid. 173.

norrut, om man frånser lappmarkerna, där såväl skål- som rombformiga hängen anträffas.

Bland de svenska svampdosorna finner man trenne typer med hemortsrätt i Bleking, Bohuslän och Gottland se fig. 12—14. Gott-

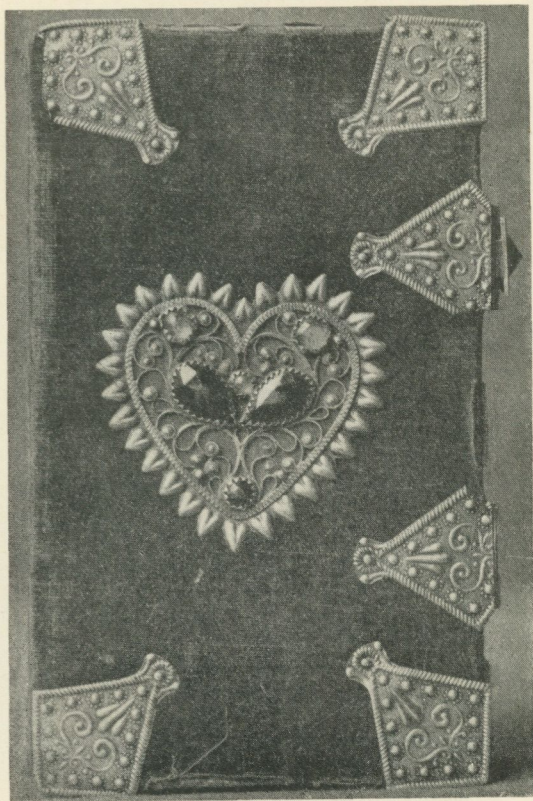

Fig. 15. Salmbook, fästegåfva från Bleking.
N. M. 118,389.

landsdosorna äro på sitt sätt särskildt intressanta, emedan de, jämte nystpinnar snidade af trä, äro de enda för den gottländska bondekulturen typiska föremål, som datera sig från tiden efter 1700-talets midt.¹ Nystpinnarna ha användts såsom »känningar», svampdosorna ha varit fästegåfvor. En del samlingen tillhörande synnerligen vackra salmböcker från skilda trakter ha äfven tjänstgjort på sistnämnda sätt, fig. 15. Elfva rikt utsmäckade brudkronor af förgyllt silfver märkas äfven bland praktpjäserna, se fig. 1.

I den utländska silfversamlingen göra sig de

norska smyckena samt de från Schleswig särskildt bemärkta. Det är rätt egendomligt jämföra de båda gruppernas skilda karaktär. De norska silfversmidena med rik filigranornering äro oftast tunga, allvarliga och pompösa; Schleswigs eller slättlandets smycken bildas ofta af en förgylld silfverskälla, å hvilken är anbringad en lätt fili-

¹ Enligt utredning af amanuensen Nils Lithberg.

granornering, rikt besatt med glasstenar, hvilka erbjuda ett lifligt färgspel, fig. 16, 17. Hvar och en som ser de båda grupperna skall

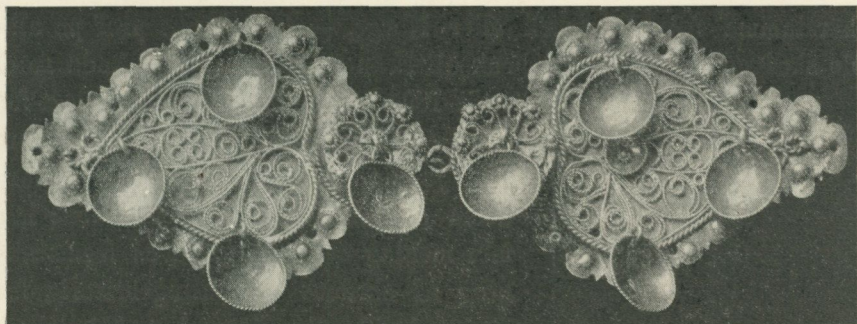

Fig. 16. Spänne från Telemarken, Bratsbergs amt, Norge. N. M. 119,070.

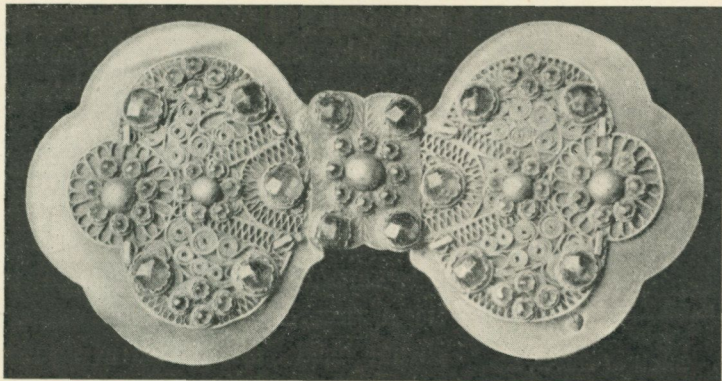

Fig. 17. Spänne från Schleswig. N. M. 119,159.

lätt förstå hvad som tillhör berglandet med de djupa fjordarna och hvad som hör hemma å den solbadade slätten. Båda grupperna ega sin säregna skönhet.

G. C—m.

Samtidigt med den storartade gåfvan af professorskan Thérèse Kjellbergs samling af allmogesmycken fick Nordiska Museet såsom deposition mottaga en till i det närmaste 300 nummer uppgående samling af skedar jämte ett antal dryckeskärl af silfver, likaledes

hopbragt af professorskan Kjellberg. Samtliga dessa föremål äro nu exponerade i rum 81 i Nordiska Museet.

De flesta af skedarna äro inköpta i Sverige, en mindre del torde härstamma från Danmark eller Norge. — Här finnas prof på alla de skedtyper som varit i bruk alltifrån medeltidens slut ända fram

emot 1800-talet, med undantag endast för den i senare tid vanliga »matskeds»-typen, som ju uppträdde redan under senare delen af 1600-talet. — Det är icke här min mening att söka gifva en framställning af skedens utvecklingshistoria för såvidt den kunde afläsas i den Kjellberg-ska samlingen, ej heller att gifva en fullständig redogörelse för samlingens innehåll, utan jag afser här endast att fästa uppmärksamheten på samlingens existens och peka på några af de talrikast företrädade typerna.

Fig. 18. Sked af silfver, medeltidens slut; längd: 0,117 m.

Några af dessa typer gå tillbaka till slutet af medeltiden och hafva lefvat kvar århundraden igenom. De från medeltiden härstammande skedarna uppgå till ett tiotal, hvaribland ett par unika praktskedar med skaft i form af figurer. En typ som ofta förekommer är den som är afbildad i fig. 18: bladet har den under

medeltidens senare del vanliga formen, bredt, framtill rundadt och vid skaftroten spetsadt; skaftet är kort och enkelt och afslutas med en liten kulformig knopp dekorerad med flätverk. Bladets dekoration utgöres af ett litet cirkelrundt fält vid skaftroten med bokstafven M i majuskelskrift, hvarifrån åt bägge sidor utgår ett språkband med orden »help got Maria» i minuskler. Språkbandet är förgyllt.

Den medeltida skedtyp, som emellertid haft den segaste lifskraften, är den som finnes afbildad i fig. 19, 20. Bladens form är densamma som i fig. 18, likaså bladens dekoration, ehuru språkban-

dens inskriptioner förvanskats, så att de endast utgöras af några bokstafsimiterande streck, en utveckling hvartill talrika analogier kunna uppvisas. Å skaftets nedre del är anbragt en maskaron omgifven af en gotisk baldakin eller vimperg med krabbor och kors-

Fig. 19. Sked af silfver, 1500-talets början; längd: 0,131 m.

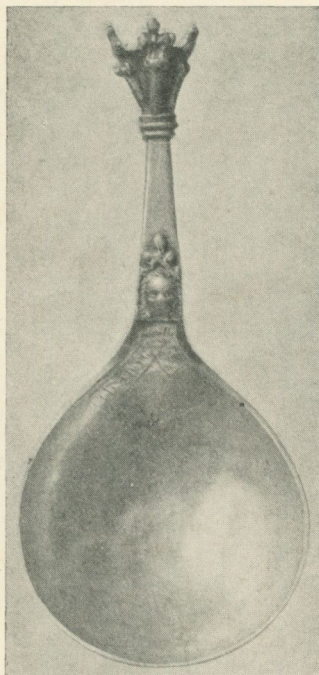

Fig. 20. Sked af silfver, 1500-talets början; längd: 0,131 m.

blomma, tydligt framträdande i fig. 19, något förkrymt i fig. 20. Det mest utmärkande för typen är emellertid skaftknoppen, som utgöres af fyra st. gotiska korsblommor ställda så att de bilda en kapitälliknande knopp, med korsblommornas öfversta delar skjutande fritt upp öfver knoppens kärna. Å den ena skeden, fig. 19, är öfverst anbragt ett dubbelsidigt hufvud, å den andra, fig. 20, saknas sådan avslutning, hvilket är det ojämförligt vanligaste. Denna knopptyp förekommer under 1500—1700-talen i en mängd olika variationer, stundom med små ringar fästade i byglar mellan korsblommorna,

såsom i fig. 21. Efterhand blifva de ursprungligen i hög relief framträdande korsblommorna förvanskade, så att de till sist få en form sådan som å skeden fig. 22, förfärdigad under senare delen af 1700-talet, hvars knopp är af konisk fyrsidig form med ett å

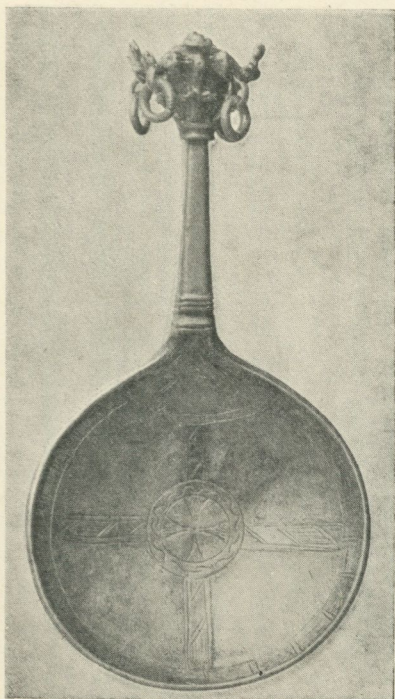

Fig. 21. Sked af silfver, 1600-talet; längd: 0,133 m.

Fig. 22. Sked af silfver, förfärdigad af guldsmeden S. Novosadi i Karlskrona, 1730-talet; längd: 0,138 m.

hvardera sidan anbragt ornament, som tydligen utgör en reminiscens af korsblomman. — Bladens form å de två senare skedarna, fig. 21, 22, är den från och med 1600-talet vanliga cirkelrunda; i sättet för dekorationens anbringande spåras reminiscenser från medeltiden i det lilla språkbandet vid skaftroten å fig. 21.

Skedsamlingens intresantaste del utgöres af de praktfulla skedarna af 1500-talstyp, af hvilka flertalet prydes med rikt graverad

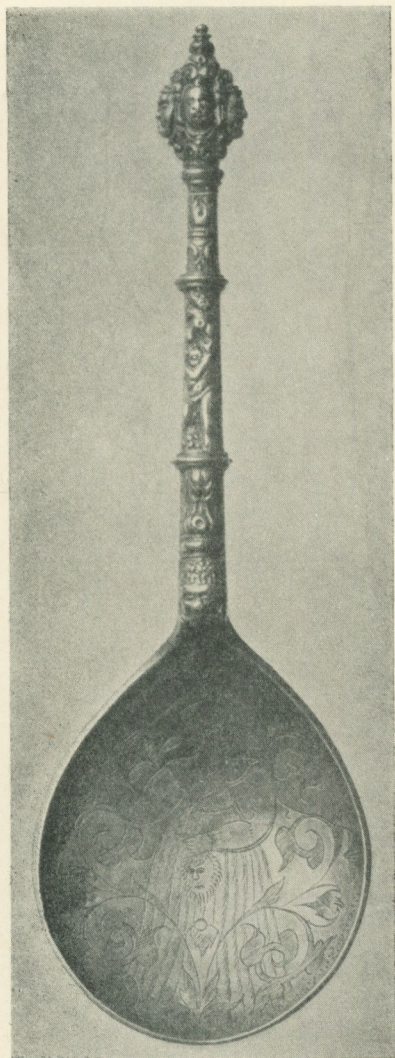

Fig. 23. Sked af silfver, dat. 1590;
längd: 0,169 m.

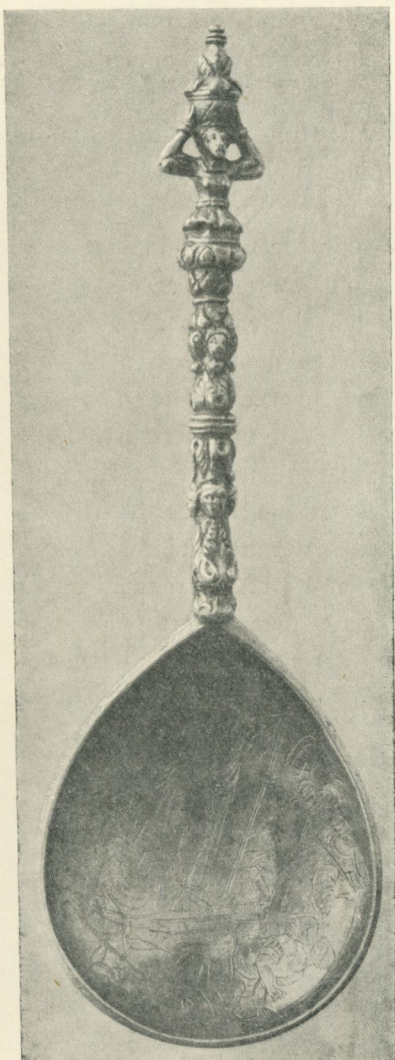

Fig. 24. Sked af silfver, dat. 1605;
längd: 0,165 m.

dekoration jämte rik förgyllning. Bladens form är vanligen den medeltida, utlöpande i en spets mot skaftroten, men oftast något djupare. Den graverade orneringen är utbredd öfver bladets hela yta, å praktskedar å såväl inre som yttre sidan, och består dels af

figurer, dels af enbart ornament. Skeden fig. 23, som är daterad 1590, visar å bladets insida en kvinnogestalt hållande ett afhugget hufvud i sin vänstra och ett lyftadt svärd i sin högra hand, Judit med Holofernes hufvud; baksidan prydes af moreskornament. En annan ungefär samtida sked, fig. 24, har å insidan en framställning af Kristi uppståndelse med de flyktande krigsknektarna, å baksidan Golgatas scenen med knektarna som kasta lott om kjortelen i förgrunden; kring kanten löper en inskrift: IØRGEN MICHELSON ANNO 1605. — Bladet å skeden, fig. 25, visar den traditionella framställningen af syndafallet: Adam och Eva stående på hvar sin sida om trädet, kring hvars stam ormen slingrar sig; å baksidan inom en kartusch en krigare i tidsdräkt; omskrift å den konkava sidan: DVM SPIRO SPIRO MEA SPES VNICA CHRISTVS och å baksidan: SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS ANNO DOMINE (sic!) 1614. — Den konkava sidan af skeden, fig. 26, prydes med pelikanen som låter sitt blod för sina ungar, en under 1600-talets förre del ofta förekommande symbol. Baksidan af denna sked liksom hela bladen på ett par andra här afbildade, fig. 27, 28, äro försedda med rent ornamentalt dekoration i graveradt arbete i rikaste renässansstil, tydligen utförd efter tyska eller holländska stick.

Med afseende på skaften hafva renässansskedarna att uppvisa en stor mängd med hvarandra besläktade och i hvarandra öfvergående typer. I olikhet mot medeltidsskedarnas äro renässansskedarnas skaft långa, $1\frac{1}{2}$ —2 gånger skedbladens bredd. Å praktskedar hafva de karaktären af en rikt profilerad kandelaberliknande baluster, afdelad i flera »våningar», prydd med bladornament, maskaroner, figurer i relief samt öfverst uppbärande en på olika sätt formad knopp. Af de här afbildade skedarna visa fig. 24—26, huru dessa balusterskaft kunna vara formade: fig. 24 är synnerligen rik, och knoppen utgöres af en half kvinnogestalt bärande en korg på hufvudet. Fig. 23 har en liknande anordning af skaftet, men balusterorneringen har här karaktären af en pilaster lagd på framsidan af det för öfrigt plana skaftet; knoppen med fyra maskaroner är af en ofta förekommande typ. Enklare skaftformer visa fig. 27 och 28; den lilla prydnaden vid skaftroten å fig. 27 utgör en reminiscens af en medeltidsform af samma slag som i fig. 19, 20.

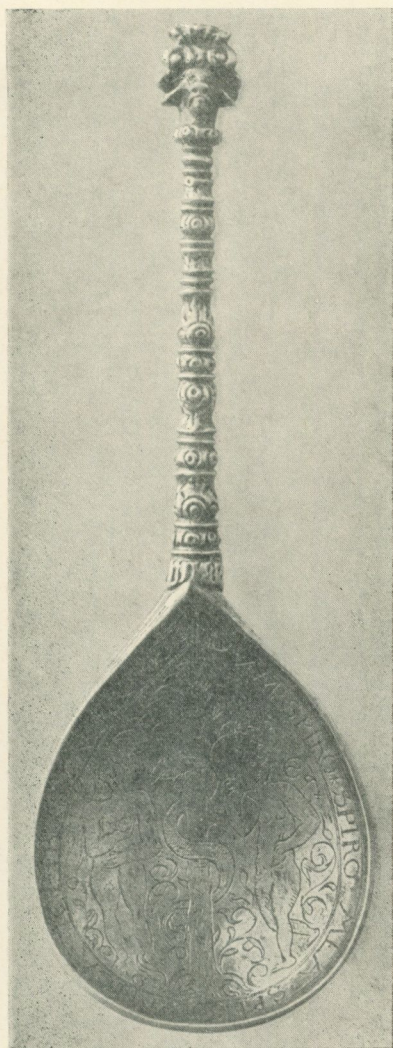

Fig. 25. Sked af silfver, dat. 1614;
längd: 0,163 m.

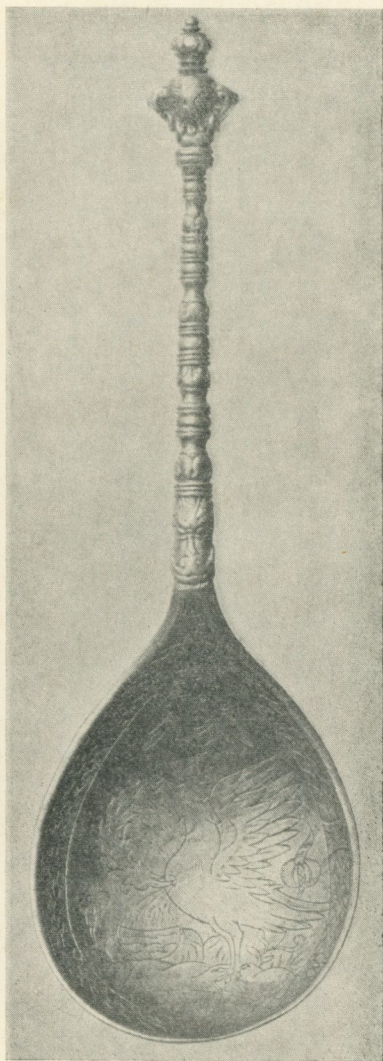

Fig. 26. Sked af silfver, 1600-talets
förra del; längd: 0,169 m.

Samtliga här afbildade skedar af renässanstyp äro verkliga praktexemplar genom dekorationens rikedom, men därjämte finnas i den rika Kjellbergsska samlingen äfven talrika prof på enklare skedar från samma tidehvarf, 1500-talets slut och 1600-talet, i hvilka lik-

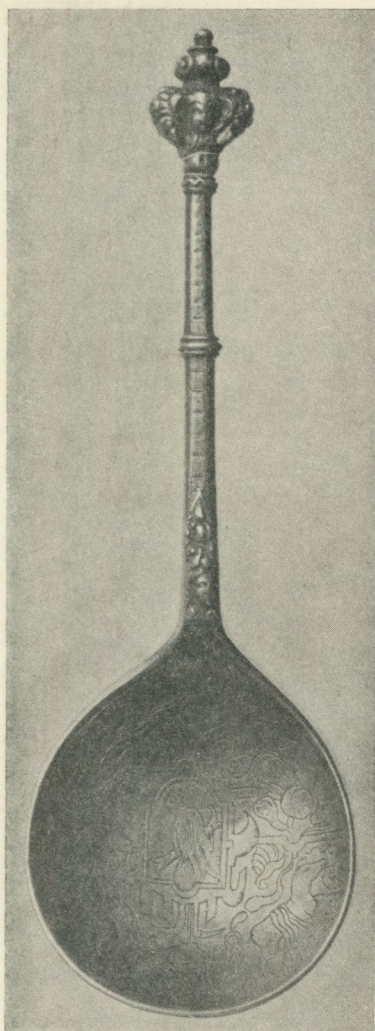

Fig. 27. Sked af silfver, 1500—1600-talet; längd: 0,163 m.

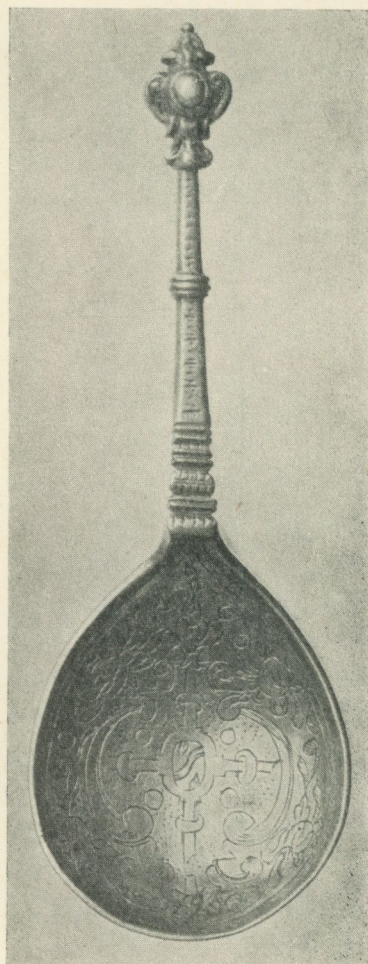

Fig. 28. Sked af silfver, 1500—1600-talet; längd: 0,152 m.

nande motiv såväl i hufvudformer som i afseende på dekorationen återfinnas, ehuru sparsammare och behandlade med mindre finess i arbetets detaljer; oftast äro dessa enklare skedar oförgyllda.

En sked, fig. 29, med stort cirkelrunt blad och kort skaft af en typ, som återgår på medeltida förebilder, ehuru exemplaret här-

stammar från 1600-talets början, bär inuti bladet inskriptionen IOHANNES SCYTTEUS samt omskrift: ARDUA RES VICISSE ALIOS VICTORIA MAJOR EST ANIMI FLUCTUS COMPOSVISSE SUOS; å skedens baksida står MARYA NÄFF ANNO 1606. Inskriften hänför sig till den bekante Johan Skytte († 1645), Gustaf II Adolfs lärare, och hans hustru Maria Nääf († 1649), med hvilken han blef gift 1605.

De samtidigt med skedsamlingen såsom deposition öfverlämnade dryckeskärlen utgöras af ett antal bägare, kåsor o. dyl. Flertalet af bägarna äro af svensk tillverkning af den typ som var vanlig här under 1700-talet, många äro försedda med vacker graverad dekoration, rokokornament o. dyl. kring öfre delen. Ett par exemplar finnas af s. k. lappbägare, en typ på tre låga fötter, med band kring lifvet och små hängande ringar, som tillverkades af guldsmeder i Stockholm m. fl. städer

och afsågos för försäljning i nordligaste Sverige. — Af svenskt ursprung från 1700-talets midt är äfven en skål eller större tumlare, prydd med Karl XII:s nödmynt samt ett antal smärre tumlare och kåsor, hvaribland flera af intresse genom form och dekoration. — Ett mindre antal bägare äro af utländsk, sydtysk, härkomst och bland dessa märkas särskildt några med vackert drifven dekoration.

Upk

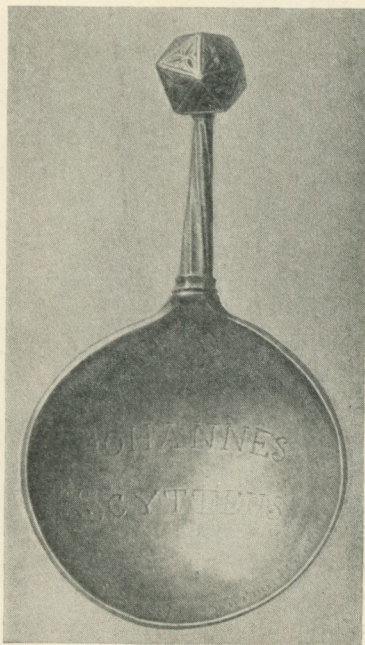

Fig. 29. Sked af silfver, dat. 1606; längd: 0,123 m.